

NOTISER

Kalle Bäck: *Den besvärliga svärmodern – myt, nidsbild eller verklighet*. Noteria Förlag, Klockrike 1999. 111 s., ill. ISBN 91-85694-90-8.

Av alla våra vardagsmyter är den svarta svärmorslegenden en av de mest svårutrotliga. Nämn ordet ”svärmor” och en negativ signal förmedlas till omgivningen – ett kulturellt budskap som är desto farligare som det ger en fullständigt felaktig bild av den historiska verkligheten.

Om detta har Kalle Bäck, docent i historia, skrivit en behändig liten bok: *Den besvärliga svärmodern – myt, nidsbild eller verklighet*. Det rör sig om en kraftigt koncentrerad studie, väl illustrerad och med ett språk som är tillgängligt även för lekmannen. Det faktum att formatet är litet innebär inte att ämnet skulle vara vetenskapligt obetydligt. Tvärtom: Bäckes analys visar på ett fascinerande problemområde inom svensk social- och kulturhistoria som i stor utsträckning har ignorerats. Det har förvisso inte saknats studier av åldersrelaterade konflikter, men den kombination av mytstudium och mytuppluckring som Bäck genomför är likväl en frisk fläkt.

Boken består egentligen av två analyser, dels av stereotypen och dels av verkligheten. Kalle Bäck skiljer mellan den förstnämnda, ”Kronblomsmyten” och dess välkända nidsbild av svärmodern som hunsar den arme svärsonen, och den svärmorsituation som var bister vardag i det gamla bondesamhällets slutfas. Enligt myten är Svärmor som bekant ett strikt manligt problem: dominanta matronor med paraply och mustasch härskar oinskränkt över sina offer till svärsooner. Myten träder oss till mötes i bland annat seriestrippar, pilsnerfilmer och vitsar.

I själva verket var det emellertid tvärtom. Svärmorsdilemmat har aldrig varit ett manligt problem; däremot ett kvinnligt. Från mitten av 1800-talet till mitten av 1900-talet präglades det svenska sociala och kulturella landskapet av tregenerationshushåll i mangårdsbyggnader med två våningar. Det för lantbruket ansvariga paret bodde i nedervåningen; makens föräldrar bodde på ovanvåningen. Den äldre mannen hade accepterat att

den yngre övertagit ansvaret för gårdsbruket, och utrymmet för konflikter mellan honom och den nyttträdde bonden var litet. Så var icke fallet med den till ovanvåningen relegerade äldre kvinnan! Hon hade inga planer på att träda tillbaka. Följden blev en traumatisk konflikt mellan svärmor och svärdotter som i flera fall resulterade i livslång olycka för den yngre kvinnan.

Bäck har genomfört ett omfattande forskningsarbete med allt som allt 54 intervjuer av människor födda mellan 1896 och 1930. Han menar att skillnaden mellan myt och verklighet måste analyseras utifrån stereotypens roll som förklarande och förstärkande element inom ramen för den patriarkala samhällsordningen. Myten om svärmodern som förtrycker svärsonen skall uppfattas som en roande varning till den unge mannen att inte låta sig kommenderas av äldre kvinnor. Tack vare mytens förklaringschema kan mannens eventuella nederlag i hemmet ursäktas med att den arme karln haft otur att råka ut för en elak svärmor. Den verkliga konflikten, den mellan äldre och yngre kvinna, var emellertid så djupgående att den tabuförklarades: den gick inte att skämta om.

Den besvärliga svärmodern hade lätt kunnat bli längre. Flera trådar lämnas lösa, fascinerande forskningsspår som väntar på att följas upp. Ta bara den utsagda frågan om hur medvetna de sociala ingenjörerna under mellankrigstiden var om landsbygdens husliga helveten – svärmorsdilemmat kan skänka en ny dimension till debatten om folkhemmet. Bäck hade också lätt kunnat vidareutveckla sitt resonemang genom en analys av den svenska svärmoderns hypotetiska unicitet: hur exceptionell är egentligen myten om den hunsade svärsonen från tiden 1850–1950? Finns det paralleller längre tillbaka i historien, på andra nivåer i samhället? Och hur såg kvinnornas egna myter ut? Deltog också de i formandet och reproduktionen av den manliga svärmorsmyten?

Dessa invändningar skall inte i första hand ses som kritik utan snarare som uppslag till vidare forskning. Kalle Bäck har genom sin bok givit oss ett spännande, nytt kapitel till den svenska historien. Hans analys av svärmorseländet, liksom hans tidigare forskning om

torp och dass, åskådliggör även hur liten överblick vi egentligen har av vardagslivet i det bondesamhälle som bara befinner sig några generationer bakom oss. De intervjuobjekt som gjort svärmorsforskningen möjlig är dessutom snart döda, och med dem deras erfarenheter. *Den besvärliga svärmodern* illustrerar hur väsentligt det är att det mentalitetshistoriska svenska kulturarv som ännu kan föras vidare till eftervärlden snabbt räddas innan det är för sent.

Dick Harrison, Linköping

Järnbur eller frigörelse? Studier i moderniseringen av Sverige. Gösta Arvastson (red.). Studentlitteratur, Lund 1999. 146 s. ISBN 91-44-00796-5.

Bland de nyckelbegrepp som alltmer koloniserat den etnologiska anden på sistone finner man en rad varianter på temat modern: modernitet, modernism, det moderna, modernisering. Dessa kategorier är betydligt mer inklusiva än gamla föregångare som kapitalism, industrialism och rationalisering och den nya terminologin reflekterar såväl ett vidgat forskningsfokus som en ökad teoretisk vaghet. Nästan all etnologisk forskning kan i en eller annan mening sägas befatta sig med det moderna (ibland sammanfogat med prefix som post-, sen- eller hög-) och även om det föreligger en terminologisk enhet förefaller den begreppsliga brokigheten knappast vara i avtagande. Att i undervisningssammanhang förklara vad detta moderna egentligen står för leder därför lätt till omständliga utläggningar som kastar både ljus och mörker över problematiken.

Antologin *Järnbur eller frigörelse?*, redigerad av Gösta Arvastson och med bidrag författade av Uppsala-institutionens doktorander (med något undantag), syftar till att belysa svensk modernisering utifrån en rad olika teman som figurerat i debatten: individualisering, ingenjörskonst, rasbiologi, sexualitet, sjukdomsuppfattningar, lönearbete, nostalgi och reflexivitet. Dessa problemområden behandlas utifrån skilda empiriska kontexter, där ungdomars val av utbildning, arbetslöshet, fördömandet av prostituerade, gamla etnologiska texter och annat fungerar som källmaterial och exempelområden. Boken har härvid fått en ganska brokig karaktär och de behandlade aspekterna är så olika att det är svårt att sammanfatta innehållet på några få rader. Denna mycket skiftande tematik tenderar inte sällan att

förpassa den röda tråden i skymundan, ett problem som i och för sig även präglar många andra antologier.

Redaktörens inledningskapitel ägnas framför allt åt att försöka skissa en översiktsbild över den skiftande tidsandan under svensk efterkrigstid istället för att närmare precisera bokens ärende. Genom att diskutera de olika bidragen utifrån ett övergripande tema, exempelvis dikotomin järnbur/frigörelse som ju förlänt verket dess titel, hade man kanske annars kunnat ge antologin karaktär mer av en bok än av ett nummer av *Rig* eller *Kulturella Perspektiv*. Formuleringar som ”Den (boken) handlar om hur nya livsvärldar utvecklades och hur människans erfarenheter av samhället dikterades av förändring och rörelse” (s. 9) och ”Det är om det komplicerade spelet mellan individen, kulturen och samhället som boken skall handla” (s. 21) tyder snarare på frånvaron av gemensamma frågeställningar än en övergripande tematik.

Dessa kritiska anmärkningar skall emellertid inte dölja det faktum att flera av de enskilda bidragen fungerar som goda introduktioner till olika problemområden inom kultur- och samhällsforskningen. Enligt baksidestexten vänder sig boken i första hand till studenter på grundnivån i etnologi och dessa kan säkerligen vara mer betjänta av de olika diskussionerna än av en annan av Studentlitteraturs läroböcker som delvis berör samma område, nämligen David Lyons *Postmodernitet* (1998). Medan Lyons framställning hemfaller åt den jargong som läroböcker snarare borde förklara än bejaka, utmärks bidragen i *Järnbur eller frigörelse?* framför allt av tydlighet och lättillgänglighet. Nyckelbegreppen är också rikligt exemplifierade och fyller därför bättre sin pedagogiska uppgift som läromedel.

Om boken kanske inte främst lyckas klargöra vad modernisering egentligen innebär, får läsaren emellertid desto bättre introduktioner till företeelser som individualisering och lönearbetets normerande kraft i det moderna samhället. Men måhända bör moderniseringen inte främst betraktas som ett fenomen i sig som kan klargöras genom att diskutera en rad ”typiskt moderna” företeelser, som därmed kan sägas tillhandahålla en gemensam tematik. En diskussion av den starka benägenheten hos intellektuella att klassificera och analysera allehanda omständigheter utifrån dikotomier som modern/förmodern och modern/postmodern hade kanske givit vid handen att moderniseringen – i Sverige och annorstädes – inte minst är ett begreppsligt problem. Fast kanske är detta en lämplig uppgift att behandla på